

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку національної економіки вирізняється низкою соціально-економічних і фінансових викликів, що постали перед українським суспільством. Одним із нагальних питань, що потребує поглибленого вивчення, є удосконалення антимонопольного регулювання господарської діяльності в Україні. Це зумовлено наявністю в українській економіці таких явищ, як зростання недобросовісної конкуренції, формування та розвиток штучних монополій, а також неправомірної практики витіснення з ринку конкурентів шляхом використання механізмів антимонопольного регулювання, під приводом боротьби з монополіями.

Нині значна кількість роздрібних торговельних підприємств продовольчими товарами не можуть забезпечувати ефективність своєї діяльності. Це зумовлено як не достатньою виваженістю антимонопольної політики держави в означеній сфері, так і недосконалістю організаційно-правових та інформаційно-аналітичних механізмів її реалізації. На теперішньому етапі відсутні єдині методологічні підходи до формування системи антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі, також більш глибокого вивчення й поліпшення потребує методика оцінювання конкурентоспроможності учасників роздрібного ринку.

Теоретичні засади вивчення природи конкуренції заклали класики економічної теорії А. Сміт, Д. Рікардо, а продовжили – А. Дайан, Дж. Кейнс, Ф. Котлер, М. Портер, Дж. Робінсон, П. Самуельсон, Ж. Тіроль, Е. Хекшер, Е. Чемберлін та ін. Проблеми формування й управління конкурентоспроможністю організацій досліджували такі зарубіжні й вітчизняні вчені: В. Апопій, В. Базилевич, Л. Балабанова, С. Васильєв, З. Васильєва, А. Воронкова, Л. Гармідер, Л. Дідківська, О. Дубовик, О. Кілієвич, А. Мазаракі, В. Павлова, Ю. Петруня, В. Ткаченко, Г. Скударь, Ю. Тарануха, Б. Холод та ін.

Проблеми формування антимонопольної політики та основних напрямів розвитку антимонопольного регулювання висвітлено у публікаціях таких науковців, як: Ю. Архангельський, А. Варламов, В. Гальперін, О. Горняк та В. Філіпович, В. Лагутін, Ю. Кравченко, Ю. Соколова, Р. Романів. Проте в науковій літературі не достатньо дослідженими залишаються питання стосовно шляхів формування конкурентного середовища та ефективної антимонопольно-конкурентної політики у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами, не достатньо глибоко досліджено проблеми діагностування та рівня монополізму в цій сфері з урахуванням факторів та індикаторів продовольчої безпеки населення. Необхідність розробки теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо антимонопольного регулювання ринку роздрібної торгівлі продовольчими товарами зумовили актуальність теми дисертації, мети і завдань, що спрямовані на її досягнення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри інноваційного менеджменту та міжнародної логістики за темою «Обґрунтування стратегій розвитку організацій і підприємств в умовах конкурентного середовища» (державний реєстраційний номер 0110U000148), у межах якої автором здійснено

компаративний аналіз нормативно-правового забезпечення антимонопольного регулювання в країнах світу й України, визначено основні напрями розвитку антимонопольно-конкурентної політики у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами та розроблено методологічні підходи з удосконалення методів діагностування і оцінювання ознак наявності монополізму в означеній сфері.

Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка науково-практичних рекомендацій з удосконалення антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в контексті формування і реалізації антимонопольної політики в Україні.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі **завдання**:

- уточнити зміст основних термінів понятійно-категоріального апарату щодо антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі;
- охарактеризувати особливості організації роздрібної торгівлі продовольчими товарами та здійснити компаративний аналіз розвитку антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі в Україні та світі;
- удосконалити методичні підходи до діагностування конкурентного середовища та ознак монополізму на ринку роздрібної торгівлі продовольчими товарами з урахуванням факторів продовольчої безпеки населення;
- проаналізувати стан правового забезпечення антимонопольного регулювання та шляхи його удосконалення;
- визначити тенденції розвитку роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні та наявність ознак монополізму в цій сфері;
- запропонувати модель формування антимонопольно-конкурентної політики у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами та механізми її реалізації;
- сформулювати рекомендації щодо удосконалення організаційно-правових механізмів реалізації антимонопольно-конкурентної політики регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами.

Об'єктом дослідження є процес антимонопольного регулювання торговельної діяльності в системі реалізації антимонопольної політики держави.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти розвитку антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні.

Методи дослідження базуються на теоретичних засадах, що передбачають використання загальнонаукових принципів і сучасної методології досліджень. Цілісність наукового дослідження забезпечили системний та комплексний підходи, що дало можливість розробити практичні рекомендації стосовно обґрунтування напрямів розвитку та вдосконалення антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні.

Для досягнення поставленої мети в роботі використано такі наукові методи: абстрактно-логічний – для постановки мети і завдань дослідження, формулювання висновків та рекомендацій; історико-хронологічний – для узагальнення еволюції поглядів представників різних наукових шкіл на роль держави в регулюванні монополізму (1.1, 1.3); метод термінологічного аналізу – для удосконалення окремих понять у сфері антимонопольного регулювання роздрібної торгівлі (1.1);

аналітико-монографічний – для вивчення літературних джерел, законодавчих й інших нормативно-правових актів та практики реалізації механізмів антимонопольного регулювання торговельної діяльності (1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 3.1); метод компаративного аналізу – для дослідження системи антимонопольного регулювання в Україні та інших країнах світу (1.2, 2.1, 3.3); методи індукції та дедукції – для визначення основних проблем і недоліків організаційно-правового забезпечення антимонопольного регулювання (2.1, 2.3); економіко-статистичний – для збирання й обробки статистичних даних, дослідження динаміки і тенденцій економічних показників розвитку системи роздрібної торгівлі продовольчими товарами, оцінювання рівня монополізації (1.3, 2.2, 2.3); застосовано табличне і графічне подання отриманих результатів (2.2, 2.3, 3.2, 3.3); метод моделювання у вигляді побудови описової моделі взаємодії основних понять ринкової економіки (1.1) та моделі формування й реалізації антимонопольної політики в Україні (3.1).

Інформаційною базою дослідження є законодавча та нормативно-правова база України, укази Президента України, закони Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, офіційні звіти Рахункової палати України та Антимонопольного комітету України (АМКУ), а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів роботи полягає в комплексному дослідженні методів і механізмів антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі, які поєднують економічні інтереси торговельних підприємств з інтересами держави і населення, у сукупності вирішують важливе наукове завдання щодо удосконалення системи антимонопольного регулювання ринку роздрібної торгівлі продовольчими товарами і містять елементи наукової новизни, а саме:

удосконалено:

– комплексний підхід до здійснення антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами на підставі формування цілісної моделі антимонопольно-конкурентної політики держави і заходів щодо її реалізації шляхом: покращання діяльності окремих інститутів (Антимонопольний комітет України та його територіальні відділення, в т. ч. створення окремих підрозділів для постійного моніторингу ринку роздрібної торгівлі); поліпшення дії основних механізмів (правового, організаційного, інформаційно-аналітичного) і методів (формальних і неформальних) з діагностування наявності ознак монополізму з урахуванням факторів розвитку конкурентного середовища та індикаторів продовольчої безпеки, що дозволить підвищити об'єктивність оцінювання рівня монополізму і ефективність антимонопольного регулювання в Україні;

– науково-прикладні підходи до формування організаційно-правових механізмів реалізації антимонопольно-конкурентної політики у сфері роздрібної торгівлі, що, на відміну від існуючих підходів, враховує впровадження системних правових (удосконалення законодавства, зокрема розробка Кодексу антимонопольного регулювання в Україні), організаційно-функціональних (реорганізація структури Антимонопольного комітету України з перерозподілом існуючих і впровадженням нових функцій, зокрема моніторингу) та методичних

(удосконалення організації і методики досліджень конкурентного середовища та товарних ринків) змін щодо антимонопольного регулювання у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами;

– методичні підходи до формування і практичного використання системи показників з діагностування ознак наявності монополізму на ринку роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами шляхом впровадження показників рівня та індексу роздрібно́ї насиченості, а також розрахунку інтегрального індексу конкурентної стабільності, що враховує як рівень насиченості продовольчого ринку, так і рівень продовольчої безпеки в межах географічної або товарної сегментації ринку;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні підходи щодо уточнення сутності основних категорій у сфері антимонопольного регулювання торговельної діяльності, зокрема визначено, що антимонопольне регулювання роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами – це комплекс прозорих, зрозумілих, економічно вигідних і соціально-орієнтованих державних заходів, спрямованих на захист конкуренції та обмеження надмірного монополізму на ринку роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами з урахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, а також факторів продовольчої безпеки населення, що, на відміну від існуючих підходів, чітко окреслює напрями такого регулювання в торговельній діяльності на засадах принципів прозорості, соціальної справедливості та економічної доцільності;

– теоретико-прикладний підхід до організації роздрібно́ї торгівлі та основних напрямів антимонопольного регулювання у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами на підставі законів Шермана, Клейтона, Робінсона-Петмена та зіставно-порівняльного аналізу антимонопольного законодавства в Україні та зарубіжних країнах, що, на відміну від існуючих підходів, інтегрує всі фактори регулювання монополізму в роздрібно́ї торгівлі в цілісну систему;

– науково-практичні уявлення щодо формування концептуальних положень розвитку антимонопольно-конкурентної політики держави у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами на етапах становлення та розвитку продовольчого ринку в Україні та визначено ключові чинники формування сприятливого конкурентного середовища, що, порівняно з існуючими підходами, урахував адаптовану до індикаторів захисту продовольчої безпеки населення систему критеріїв діагностування ознак наявності монополізму у досліджуваній сфері;

– методичні підходи до здійснення процедури проведення дослідження як організованих, так і неорганізованих ринків роздрібно́ї торгівлі за такими чотирма етапами: підготовчий, основний, узагальнюючий та контрольний на основі здійснення постійного моніторингу окремого ринку, що, на відміну від чинної процедури, передбачає введення стадії контролю над виконанням рекомендацій та приписів за результатами перевірок, а також впровадження системи моніторингу діяльності всіх учасників роздрібно́ї торгівлі, в тому числі шляхом статистичних обстежень.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в дисертаційній роботі підходи, способи і отримані результати являють собою організаційно-

методичну основу удосконалення процесів і результатів формування і розвитку антимонопольного регулювання у сфері роздрібно́ї торгівлі в Україні.

Практична цінність дослідження полягає у такому: запропоновано заходи щодо удосконалення системи антимонопольного регулювання роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами; надано рекомендації з удосконалення методів діагностування ознак наявності монополізму та процедури проведення досліджень ринку роздрібно́ї торгівлі; сформовано описову модель антимонопольно-конкурентної політики держави і механізмів її реалізації з виокремленням правового, організаційно-функціонального, інформаційно-аналітичного і методологічного блоків на засадах єдиної системи моніторингових центрів на державному і територіальному рівнях.

Результати дисертаційного дослідження, висновки і конкретні пропозиції були частково використані при розробці пропозицій щодо доповнення Плану діяльності з підготовки проектів регуляторних актів у сфері господарської діяльності на 2014 рік та при створенні єдиної системи моніторингових центрів для оцінки рівня монополізації у сфері роздрібно́ї торгівлі (довідка Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 18.02.2014 р. № 38-02/201); при формуванні концептуальних основ розвитку Дніпропетровської області до 2020 року (довідка Дніпропетровської облдержадміністрації від 20.12.2013 р. № 638/53); при удосконаленні методики діагностування та оцінювання рівня монополізації (довідка Дніпропетровського територіального відділення Антимонопольного комітету України від 17.01.2014 № 23-01/56).

Теоретичні розробки автора, практичні висновки та пропозиції, що впливають зі змісту дослідження, використовуються у навчальному процесі ПВНЗ «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля» при викладанні дисциплін «Антимонопольне регулювання ринків» та «Державне та регіональне управління» (довідка № 158/1-а від 25.02.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою. Теоретичне обґрунтування, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які отримані у ході досліджень, є особистим здобутком автора.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкового середовища» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Розвиток форм та методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Економічні підсумки 2013 року: проблеми, перспективи, ефективність» (м. Одеса, 2013 р.); «Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів» (м. Львів, 2014 р.); «Определение вектора развития экономических наук в XXI веке: вызовы и решения» (г. Санкт-Петербург, 2014 г.); «Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження опубліковано у 15 роботах, з яких 6 статей – у фахових виданнях, 1 – у зарубіжних наукових виданнях, 8 публікацій – у збірниках матеріалів наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 5,6 ум. друк. арк., з яких автору належить 5,6 ум. друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (по три підрозділи в кожному), висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи викладено на 231 сторінці, у тому числі: основний текст – на 191 сторінці, список використаних джерел із 167 найменувань – на 17 сторінках, 11 додатків – на 22 сторінках. Робота містить 18 рисунків, 17 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

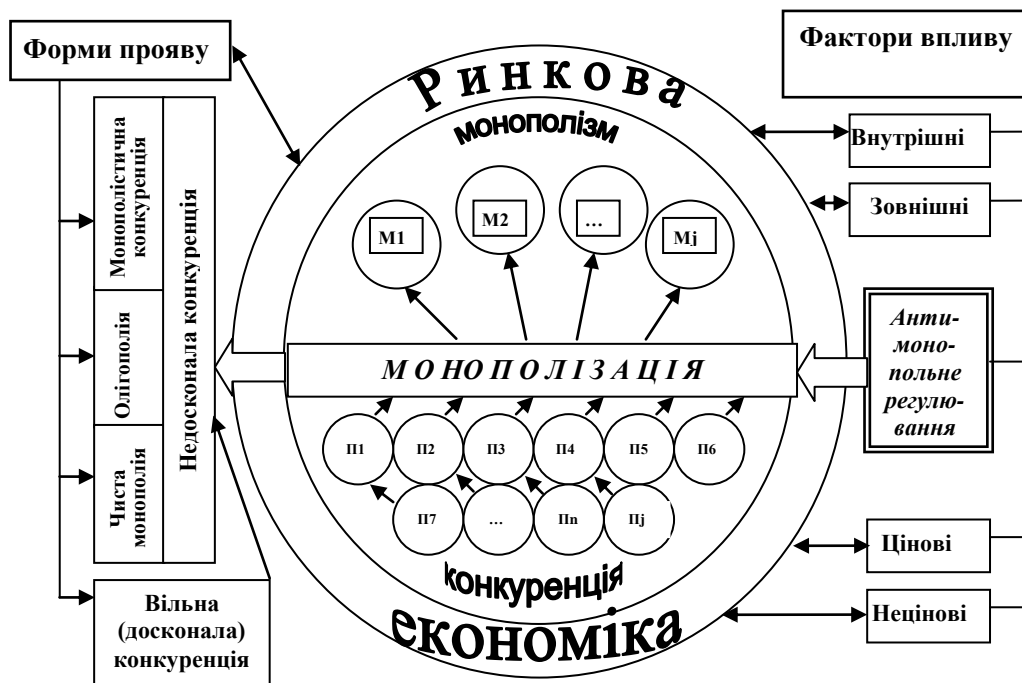
У **вступі** обґрунтовано актуальність та рівень наукової розробленості обраної теми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету та завдання дослідження, його наукову новизну, встановлено практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо апробації цих результатів та їх оприлюднення.

У першому розділі **«Теоретико-методичні засади регулювання рівня монополізму у сфері торговельної діяльності»** розкрито економічну сутність конкуренції й монополії в контексті забезпечення конкурентоспроможності торговельних підприємств; охарактеризовано види роздрібної торгівлі та особливості антимонопольного регулювання у цій сфері з урахуванням світового досвіду; проаналізовано методологію діагностування й оцінювання конкурентоспроможності підприємств у сфері роздрібної торгівлі.

У роботі розкрито економічну сутність таких понять, як «конкуренція», «монополія», «монополізація», «монополізм», уточнено їх зміст та місце у системі ринкових відносин стосовно теми дослідження. Зокрема уточнено зміст термінів «конкуренція в роздрібній торгівлі», «монополія в роздрібній торгівлі», «монополізм у роздрібній торгівлі», «антимонопольне регулювання у роздрібній торгівлі продовольчими товарами». Так, встановлено, що конкуренція у роздрібній торгівлі – це суперництво між суб'єктами торговельної діяльності за кінцевого споживача товарів шляхом використання цінових та нецінових факторів з метою досягнення кращого результату у вигляді збільшення товарообороту, отримання стійкого валового доходу і максимізації прибутку, тоді як монополія у роздрібній торгівлі – це ринкова структура, в якій цінові і товарні переваги одного продавця (одноосібного чи об'єднаного) зумовлені наявністю товару, який не має на ринку близьких замінників, що дозволяє йому панувати над іншими учасниками ринку роздрібної торгівлі на певній території. Також узагальнено думку, що *«монополізація»* – це процес, що відбувається у просторі й часі, спрямований на формування й розвиток монополій, внаслідок якого виникає *«монополізм»* як системне явище, особлива форма функціонування ринкової економіки, що створюється з метою забезпечення реалізації головного завдання – максимізації прибутку монополій на внутрішньому або зовнішньому ринках, незважаючи на інтереси суспільства.

Обґрунтовано, що переважна маса продовольчих товарів купується населенням у закладах роздрібної торгівлі. Тому антимонопольне регулювання роздрібної торгівлі продовольчого ринку має враховувати не тільки загальноприйняті критерії та показники, що характеризують наявність монополізму у цій сфері, але й додатково низку факторів та індикаторів, що забезпечують продовольчу безпеку населення. Визначено, що антимонопольне регулювання роздрібної торгівлі продовольчими товарами – це комплекс прозорих, зрозумілих, економічно вигідних і соціально-орієнтованих державних заходів, спрямованих на захист конкуренції та обмеження надмірного монополізму на ринку роздрібної торгівлі продовольчими товарами з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, а також факторів продовольчої безпеки населення.

У цілому в роботі представлено описовий варіант моделі сучасного стану розвитку ринкової економіки через призму боротьби та єдності конкуренції та монополій з визначенням місця і ролі антимонопольного регулювання (рис. 1).

Умовні позначення:

П1 ... Пj – окремі підприємства – суб'єкти господарювання;

М1 ... Мj – монополії.

Рис. 1. Описова модель взаємодії конкуренції та монополій в контексті розвитку антимонопольного регулювання монополізації ринків (розроблено автором)

У роботі визначено основні критерії оцінювання рівня конкурентоспроможності для підприємств роздрібної торгівлі з позицій покупця, конкурентів, інвесторів та інших суб'єктів ринку. Також розкрито основні принципи, що забезпечують їхню конкурентоспроможність на ринку роздрібної торгівлі, до переліку яких додано принципи прозорості, соціальної справедливості та економічної доцільності.

Висвітлено особливості розвитку торгівлі на сучасному етапі та визначено, що організація роздрібної торгівлі здійснюється за такими функціональними напрямками: формування ефективного конкурентного середовища для усіх суб'єктів господарювання; забезпечення господарської надійності та економічної конкурентоспроможності кожного ринкового суб'єкта. Визначено, що у роздрібній торгівлі превалує продаж товарів у магазинах та в торговій мережі на організованих ринках (40–50%). Проте на продовольчому ринку частка неорганізованої торгівлі в окремих сільських територіях сягає 70%, що не знаходить відображення в даних офіційної статистики та не враховується Антимонопольним комітетом України при дослідженні ознак наявності монополізму на ринку роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Зазначено, що для поліпшення торгового обслуговування, пришвидшення руху товару від виробника до споживача використовуються нові методи, а саме форми позамагазинного продажу товарів, у тому числі шляхом використання можливостей Інтернет-торгівлі. Обґрунтовано, що основна частка в обсягах роздрібного електронного товарообороту належить товарам з асортименту побутової техніки та електроніки – до 45%, а продовольча група товарів станом на 1 липня 2013 р. у структурі такого товарообороту загалом не представлена.

Обґрунтовано, що для дослідження монопольного становища необхідно визначитися з методикою визначення не тільки таких показників, як товарні межі ринку, територіальні межі ринку, ознаки монопольного становища, ознаки зловживання монопольним становищем, але й з показниками та індикаторами характеристика рівня і структури споживання населенням основних харчових продуктів, їх економічної доступності, місткості внутрішнього ринку продовольства, достатності продовольчих ресурсів тощо.

Визначено, що на нинішньому етапі відсутня загальноприйнята методика діагностування конкурентоспроможності ринків, що визначає ступінь концентрації ринку та характеризує вплив окремих підприємств на його розвиток. У роботі запропоновано розмежувати методи та інструменти діагностування конкурентного середовища таким чином (рис. 2).

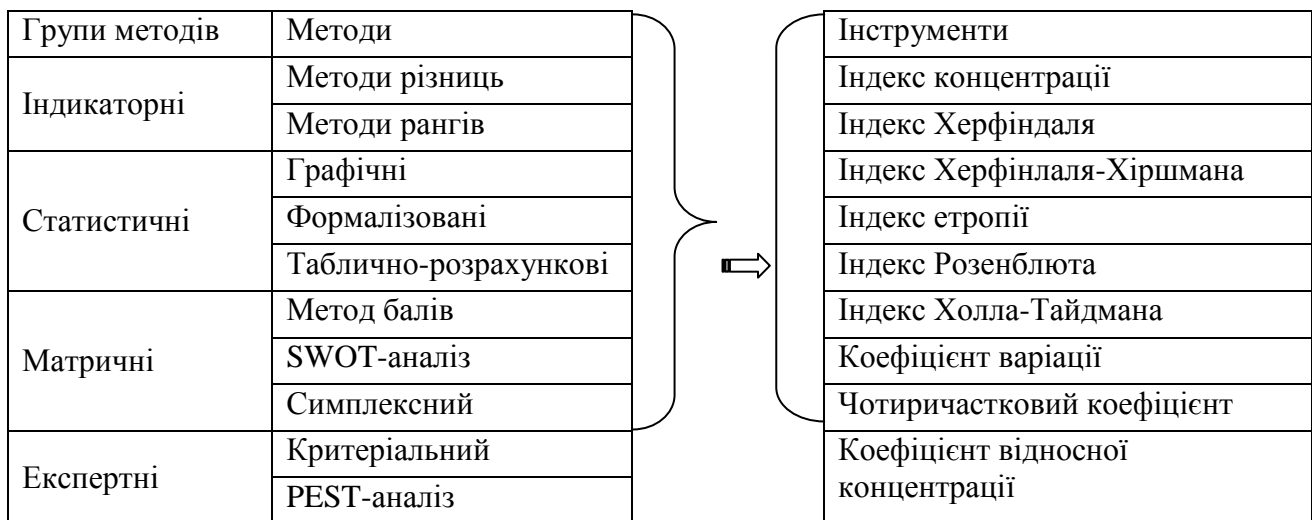

Рис. 2. Методи та інструменти діагностування і оцінювання конкурентного середовища та рівня монополізму

Джерело: складено автором.

Залежно від методу діагностування та оцінювання конкурентного середовища в подальшому можна розраховувати загальний показник конкурентоспроможності потенціалу окремого підприємства та давати пряму оцінку рівня конкурентоспроможності за кожним напрямом.

У другому розділі **«Стан антимонопольного регулювання у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами в Україні»** розкрито особливості антимонопольного законодавства у сфері регулювання роздрібно́ї торгівлі, проаналізовано тенденції розвитку ринку роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами і надано оцінку рівня монополізації у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами в Україні.

Результати аналізу законодавчих і нормативних актів показали, що правова база антимонопольного законодавства в Україні в основному сформована. Створено відповідний державний інститут – Антимонопольний комітет України, який забезпечує проведення антимонопольної політики держави. Констатується, що в цілому, станом на 15 березня 2014 р. антимонопольне регулювання у сфері роздрібно́ї торгівлі в Україні здійснюється на підставі 23 нормативно-правових документів різного рівня впливу. Визначено, що основним документом, який визначає перелік обмежень монополізму і порядок створення сприятливих умов для конкуренції, є Закон України «Про захист економічної конкуренції», який за структурою та змістом орієнтований на відповідні європейські закони і відповідає інтересам України щодо інтеграції до західних ринків. Суттєві заборони, які визначають монопольне становище у Законі України «Про захист економічної конкуренції», у дослідженні об'єднано у п'ять категорій: узгоджені дії, монопольне (домінуюче) становище, діяльність з «обмеження та дискримінації» суб'єктів господарювання, концентрація суб'єктів господарювання та антиконкурентні дії державних органів. Окремо зазначено, що наявність великої кількості підзаконних актів та нормативних документів ускладнює процедуру антимонопольного регулювання, формалізує і певною мірою бюрократизує дозвільну і контролюючу системи у досліджуваній сфері.

Огляд даних офіційної статистики дає підстави для ствердження того, що головними формами сучасної торгівлі залишаються торговельні мережі, серед яких домінують супермаркети та гіпермаркети, що забезпечують потреби населення в товарах споживання. Виявлено тенденцію збільшення на ринку частки великих магазинів і торговельних комплексів, які перетворилися в торговельні мережі зі схожими правилами поведінки та ведення бізнесу. З'ясовано, що гострого характеру набула глибока диференціація роздрібно́ї торгівлі у територіальному розрізі, тобто у міській та сільській місцевості (табл. 1). Так, за період 2002–2012 рр. кількість торгових точок скоротилася на 27,1 тис. од. (з 89,3 до 62,1 тис. од.), або на 30,3%. При цьому якщо кількість магазинів у містах скоротилася лише на 15% (з 42,1 до 35,8 тис. од.), то в сільській місцевості – на 53,8% (з 24,7 до 11,4 тис. од.). Кількість кіосків та палаток і в міській, і в сільській торговельних мережах також зменшилася на 35,2 та 30,3% відповідно. Це свідчить про розширення товарних меж ринку, тоді як географічні межі, як правило, залишаються незмінними.

Динаміка та структура об'єктів роздрібної торгівлі в Україні

Рік	Од. вим.	Кількість торгових точок					Темпи приросту, %	
		у міських поселеннях		у сільській місцевості		Всього	до 2002 р.	до попереднього року
		Магазини	Кіоски та палатки	Магазини	Кіоски та палатки			
2002	тис.од.	42,1	19,3	24,7	3,2	89,3	-	-
	%	47,1	21,6	27,7	3,6	100	x	x
2003	тис.од.	39,5	18,4	22,8	3,1	83,8	-6,1	-6,1
	%	47,1	22,0	27,2	3,7	100	x	x
2004	тис.од.	37,6	17,4	20,7	2,8	78,5	-12,1	-6,3
	%	47,9	22,2	26,4	3,6	100	x	x
2005	тис.од.	36,8	16,5	19	2,9	75,2	-15,8	-4,2
	%	48,9	21,9	25,3	3,9	100	x	x
2006	тис.од.	36,9	16	17,7	3	73,6	-17,6	-2,1
	%	50,1	21,7	24,0	4,1	100	x	x
2007	тис.од.	36,1	16,6	16,2	3	71,9	-19,5	-2,3
	%	50,2	23,1	22,5	4,2	100	x	x
2008	тис.од.	35,4	15,7	15,1	3	69,2	-22,5	-3,8
	%	51,2	22,7	21,8	4,3	100	x	x
2009	тис.од.	33,7	14,8	13,9	2,9	65,3	-26,9	-5,6
	%	51,6	22,7	21,3	4,4	100	x	X
2010	тис.од.	34,6	13,8	13,4	3	64,8	-27,4	-0,8
	%	53,4	21,3	20,7	4,6	100	x	x
2011	тис.од.	35,7	13	12,7	2,8	64,2	-28,1	-0,9
	%	55,6	20,2	19,8	4,4	100	x	x
2012	тис.од.	35,8	12,5	11,4	2,5	62,2	-30,3	-3,1
	%	57,6	20,1	18,3	4,0	100	x	x
2012 до 2002	тис.од.	-6,3	-6,8	-13,3	-0,7	-27,1	x	x
	%	85,0	64,8	46,2	78,1	69,7	x	x

Джерело: складено автором за даними Держкомстату України.

Отже, за аналізований період у сільській місцевості відбувається скорочення чисельності підприємств торгівлі набагато швидшими темпами, ніж у містах, що призвело до суттєвого погіршення торговельного обслуговування сільського населення. До того ж збільшення торгових підприємств відбувається у напрямі концентрації підприємств організованої роздрібної торгівлі шляхом поступового збільшення кількості магазинів (з 74,8% у 2002 р. – до 75,9% у 2012 р.). При цьому більш високий рівень концентрації спостерігається в міських поселеннях (з 47,1 до 57,6%), адже саме там знаходиться домінуюча частка (більше 80%) споживачів товарів та послуг. Це призвело до збільшення розриву в роздрібному товарообороті торговельної мережі, розрахованому на душу міських і сільських мешканців. Обґрунтовано, що за 2013 р. на організовану торгівлю (у т. ч. мережеву торгівлю)

припадає близько 55–60% ринку роздрібної торгівлі України, а на неорганізовану – відповідно 40–45%.

У результаті макроекономічного огляду показників діяльності роздрібної торговельної мережі на підставі державної статистичної звітності встановлено тенденцію до скорочення чисельності торговельних об'єктів роздрібної торгівлі в Україні, що призводить до зменшення числа учасників ринку і формально – до зростання їх концентрації. Це збігається із загальносвітовим тенденціями розвитку торговельних мереж та магазинів, що входять до складу корпоративних структур. Сучасний стан ринку роздрібної торгівлі за структурою досить різноманітний, на ньому домінують компанії організованої торгівлі. Подальший розвиток торговельних мереж може відбуватися шляхом об'єднання, поглинання, або спільних дій на ринку роздрібної торгівлі. Так, аналіз стану суб'єктів господарювання на ринку роздрібної торгівлі показав, що особливістю сучасної роздрібної торгівлі є низький рівень консолідації. Порівняння України з іншими країнами свідчить, що рівень концентрації п'яти найбільших компаній на продуктовому ринку в Україні залишається на низькому рівні і становить 28,1%, тоді як у таких країнах, як Швеція, Норвегія, Данія, він більше 70%.

Серед корпоративних мережевих структур, які на сьогодні займають найбільші частки ринку за кількістю магазинів, динамікою їх відкриття та обсягом роздрібного товарообороту, необхідно виділити торговельні мережі «АТБ», «Сільпо», «Фуршет», «Фора», «Велика Кишеня», «Еко-маркет», «Бумі маркет», Villa. Саме ці мережі викликають прискіпливу увагу з боку Антимонопольного комітету України з питань концентрації торгових точок в межах окремих територій та обміну інформації про встановлення ціни на продовольчі товари. Однак недосконалість методики дослідження ознак наявності домінування на продовольчому ринку окремих суб'єктів господарювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами не дозволяє здійснювати об'єктивну оцінку цього сегмента ринку та його ефективне антимонопольне регулювання.

Обґрунтовано, що статистичні дані не можна вважати об'єктивними, оскільки вони не враховують обсягів роздрібної торгівлі продовольчими товарами на неорганізованих ринках. Обсяги такої торгівлі не обліковуються і не підлягають висвітленню у статистичних звітах. Тобто формування інформації про реальні обсяги роздрібної торгівлі продовольчими товарами базується лише на даних статистичних звітів, які подають суб'єкти підприємницької діяльності, чисельність працюючих на яких перевищує 10 осіб, й не враховує даних щодо інших учасників торгівлі. Таким чином, до офіційної інформаційної бази даних не потрапляє інформація про торговельну діяльність малих підприємств, окремих підприємців і, тим більше, учасників неорганізованої торгівлі поза торговими точками – (стихийні ринки, ярмарки, торгівля «з колес» тощо.

У третьому розділі **«Напрями вдосконалення антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні»** визначено алгоритм формування антимонопольно-конкурентної політики у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами, перспективи розвитку інститутів

антимонопольного регулювання у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами і механізмів їх реалізації та підходи до удосконалення методики діагностування та оцінювання рівня монополізації роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами

Визначено, що в Україні у правовому полі мають бути чітко визначені правила й процедури антимонопольного регулювання в усіх сферах економічної діяльності з виокремленням особливих умов такого регулювання у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольством, з урахуванням того, що основна маса населення забезпечується продуктами харчування саме через заклади роздрібно́ї торгівлі, а отже, ці заклади є невід’ємною складовою продовольчої безпеки країни. При цьому в усіх нормативно правових документах мають бути прописані як правила ведення конкурентної боротьби, так і процедури контролю за дотриманням цих правил: з боку держави – в особі Антимонопольного комітету України; з боку населення – представниками незалежних аудиторських фірм та громадського контролю. Для вирішення означених проблем розроблено алгоритм реалізації механізму інституційних перетворень системи антимонопольного регулювання за принципом «від складного до простого» з урахуванням глобальних викликів та галузевих особливостей і запропоновано описовий варіант моделі формування і реалізації антимонопольно-конкурентної політики у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами (рис. 3).

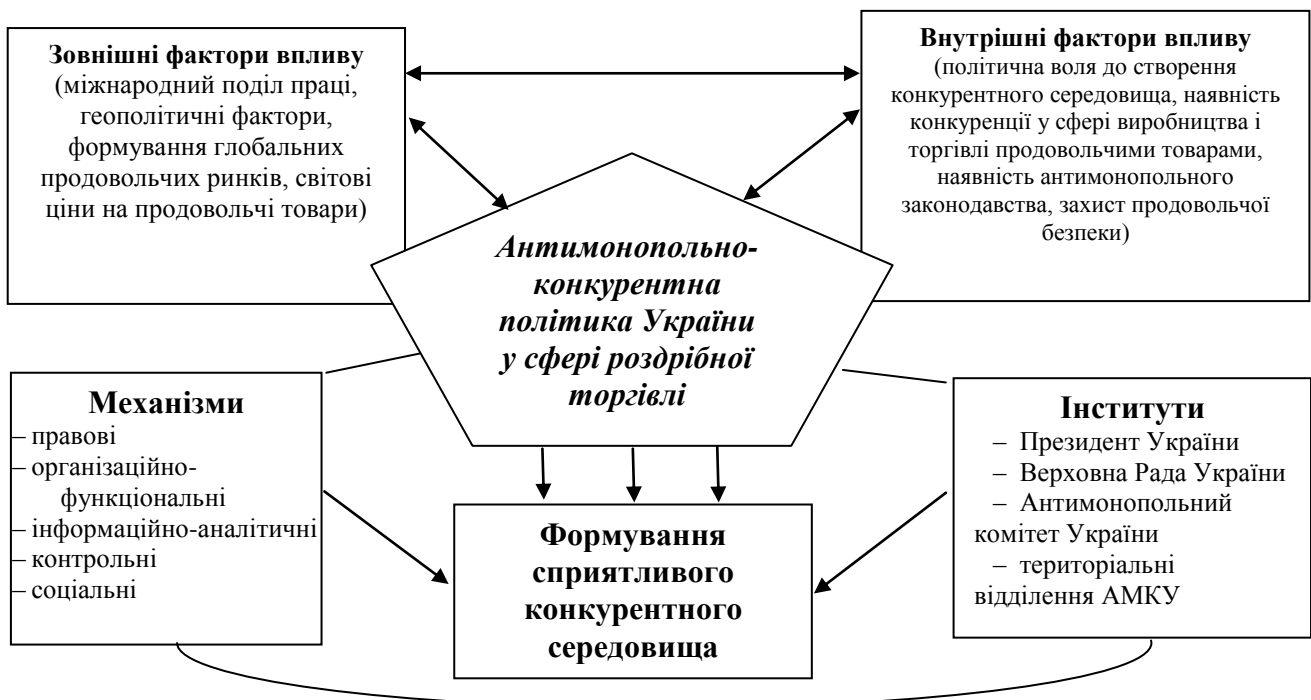

Рис. 3. Модель формування і реалізації антимонопольно-конкурентної політики у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами в Україні

Джерело: розроблено автором.

Запропоновано комплексний підхід до формування інститутів та механізмів реалізації антимонопольної політики держави у сфері роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами на основі постійного моніторингу і удосконалення правового забезпечення з урахуванням факторів зовнішньої і внутрішньої

конкуренції, а також факторів продовольчої безпеки, зважаючи на рівень забезпеченості населення продовольством.

З цією метою запропоновано: 1) групу законів, що регулюють ринкові відносини в умовах недосконалої конкуренції (Закони України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недоброякісної конкуренції» та «Про Антимонопольний комітет України») об'єднати у Кодекс законів України з антимонопольно-конкурентного регулювання, в якому будуть органічно поєднані основні положення про об'єкт, предмет та суб'єкти антимонопольного регулювання, організацію та методику його здійснення; 2) докорінно переробити основні положення Законів України «Про сертифікацію», «Про підтвердження відповідності», «Про стандартизацію та метрологію», «Про захист прав споживачів» та «Про товарну експертизу», які, по суті, визначають засади контролю якості товарів і об'єднати їх в одному нормативному документі, при написанні якого слід врахувати основні вимоги до якості, що закладені в міжнародних стандартах.

У роботі подано пропозиції щодо удосконалення процедури дослідження АМКУ та його територіальними відділами ознак наявності домінування групи підприємств на товарному ринку шляхом виокремлення на основному етапі функцій постійного моніторингу інформації та впровадження етапу контролю за виконанням рекомендацій і приписів (рис. 4).

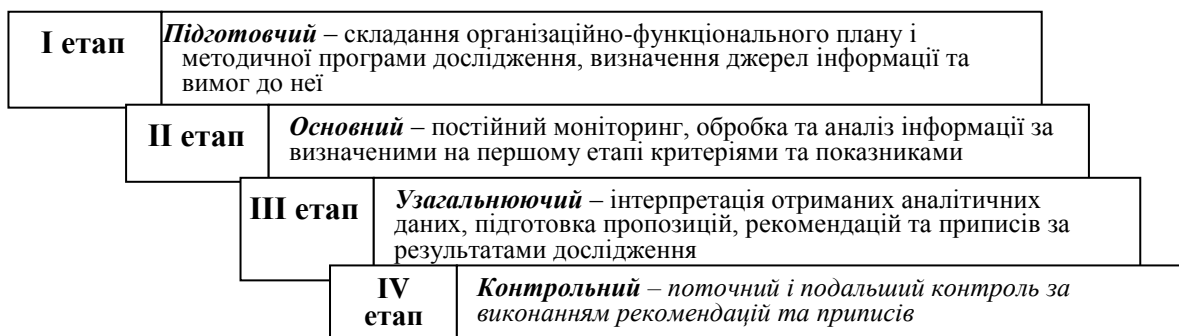

Рис. 4. Послідовність дослідження товарних ринків органами АМКУ
Джерело: складено автором.

При встановленні товарних і географічних меж запропоновано визначати показники: нормативний та фактичний як рівень роздрібної насиченості (формули 1; 2) та індекс роздрібної насиченості (формула 3), що, на відміну від підходу, прийнятого у країнах ЄС, розраховується як відношення виручки до торговельної площі і вказує на забезпеченість території товарами.

$$PPH_n = \frac{Pr \times PBCp}{T3n}, \quad (1)$$

де PPH_n – нормативний рівень роздрібної насиченості для певного виду (видів) товару в конкретному районі ринку, грн;

Pr – розрахункова кількість покупців у конкретному районі ринку для певного виду товару;

PBC – роздрібні витрати – середні витрати 1 покупця на певний вид товару в конкретному районі ринку, грн;

$TЗн$ – нормативний товарний запас окремого виду товару в конкретному районі ринку.

$$PPHф = \frac{Пф \times PVф}{TЗф}, \quad (2)$$

де: $PPHф$ – фактичний рівень роздрібної насиченості для певного виду (видів) товару в конкретному районі ринку, грн;

$Пф$ – фактична кількість покупців у конкретному районі ринку для певного виду товару;

$PVф$ – роздрібні витрати – фактичні витрати 1 покупця на певний вид товару в конкретному районі ринку, грн;

$TЗф$ – фактичний товарний запас окремого виду товару в конкретному районі ринку.

$$IPH = \frac{PPHф}{PPHн}, \quad (3)$$

де IPH – індекс роздрібної насиченості.

Обґрунтовано, що для визначення монопольного становища слід враховувати не лише товарні та географічні межі ринку, ознаки зловживання монопольним становищем, але й показники та індикатори рівня продовольчої безпеки: структуру споживання населенням основних харчових продуктів, їх економічну доступність, місткість внутрішнього продовольчого ринку, достатність продовольчих ресурсів тощо. Це дозволило запропонувати новий інтегрований показник – індекс конкурентної стабільності (формула 4):

$$I_{кс} = \frac{I_{inj}}{K} \cdot Kв, \quad (4)$$

де $I_{кс}$ – індекс конкурентної стабільності;

I_{inj} – інтегральний індекс продовольчої безпеки;

K – коефіцієнт відносної концентрації;

$Kв$ – коефіцієнт відповідності,

який з практичної точки зору вказує на необхідність втручання органів антимонопольного комітету в роботу торговельних підприємств на тій чи іншій території, тобто якщо індекс конкурентної стабільності нижче одиниці, то втручання Антимонопольного комітету України в діяльність торговельних підприємств не потрібне, якщо більше, то існує загроза негативного впливу на ринок і втручання Антимонопольного комітету України в діяльність торговельних підприємств є обов'язковим.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження теоретико-методологічних засад сучасного стану та напрямів удосконалення антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами відповідно до поставленої мети та завдань зроблено такі висновки і пропозиції.

1. Розкрито економічну сутність таких понять і категорій, як «конкуренція», «монополія», «монополізація», «монополізм», уточнено їх зміст та місце у системі

ринкових відносин. Зокрема уточнено визначення термінів «конкуренція в роздрібній торгівлі», «монополія в роздрібній торгівлі», «монополізм в роздрібній торгівлі», «антимонопольне регулювання у роздрібній торгівлі» та визначено основні критерії оцінювання рівня конкурентоспроможності для підприємств роздрібною торгівлі з позицій покупців, конкурентів, інвесторів та партнерів, а також основні принципи, що забезпечують конкурентоспроможність на ринку роздрібною торгівлі, до переліку яких додано принципи прозорості, соціальної справедливості та економічної доцільності.

2. Охарактеризовано особливості організації роздрібною торгівлі продовольчими товарами, визначено її основні риси (формування роздрібних мереж, розширення географічних меж, створення у межах однієї корпорації ланцюжка виробництва – переробка – реалізація, розвиток міні-ринків, торгівля через Інтернет). Досліджено вплив основних факторів на формування конкурентоспроможності у сфері роздрібною торгівлі продовольством з урахуванням того, що саме роздрібною торгівля є основним джерелом надходження продуктів харчування для населення. Обґрунтовано необхідність розмежувати методи та інструменти діагностування конкурентного середовища та удосконалити методіку оцінюванні наявності ознак монополізму у сфері роздрібною торгівлі продовольчими товарами з урахуванням індикаторів продовольчої безпеки.

3. Розкрито особливості методіки розрахунку основних показників, що характеризують товарні і географічні межі роздрібною ринку та запропоновано розраховувати показник «рівень роздрібною насиченості» як нормативний, виходячи з розрахунковою кількості покупців, середнього розміру витрат 1 покупця на цей товар і розміру запасів того чи іншого виду товару в торговій мережі, і як фактичний, виходячи з реальних показників на підставі аналізу товарообороту за видами товару у торговельній мережі району. При цьому обґрунтовано, що відношення фактичного показника до нормативного є індексом роздрібною насиченості й вказує на відповідність фактичною наявності товару потребам у ньому в досліджуваному районі. Також обґрунтовано, що для визначення монопольного становища необхідно обрати методіку встановлення не тільки таких показників, як товарні межі ринку, територіальні межі ринку, ознаки монопольного становища, ознаки зловживання монопольним становищем, але показників та індикаторів рівня продовольчої безпеки: структури споживання населенням основних харчових продуктів, їх економічною доступності, місткості внутрішнього продовольчого ринку, достатності продовольчих ресурсів тощо. Такий підхід дозволив запропонувати новий інтегрований показник індекс конкурентною стабільності, який вказує на необхідність втручання органів антимонопольного комітету в роботу торговельних підприємств на тій чи іншій території.

4. Аналіз стану правового забезпечення антимонопольного регулювання свідчить про те, що законодавчо-нормативна база в Україні в основному сформована. Встановлено, що антимонопольне регулювання у сфері роздрібною торгівлі в Україні здійснюється на підставі 23 нормативно-правових документів різного рівня впливу, а чинне вітчизняне законодавство за структурою та змістом орієнтоване на відповідні європейські закони та відповідає євроінтеграційним

інтересам України. У ході дослідження систематизовано суттєві заборони, що визначають монопольне становище за п'ятьма категоріями: узгоджені дії, монопольне (домінуюче) становище, діяльність з «обмеження та дискримінації» суб'єктів господарювання, концентрація суб'єктів господарювання та антиконкурентні дії державних органів. Визначено, що наявність великої кількості підзаконних актів та нормативних документів ускладнює процедуру антимонопольного регулювання, формалізує і певною мірою бюрократизує дозвільну і контролюючу системи в аналізованій сфері.

5. Відзначено, що сучасний стан вітчизняної роздрібної торгівлі характеризується розвитком торговельних мереж. При цьому східний регіон акумулює більшу кількість торгових об'єктів мереж роздрібної торгівлі, ніж західний, що свідчить про його більшу насиченість і менший потенціал до розширення. Більшість торговельних точок належить національним торговельним мережам ТОВ «АТБ-маркет» «Fozzy Group», «Фуршет», серед яких лідером є ТОВ «АТБ-маркет», якому на кінець 2013 р. належало 828 торгових точок. Встановлено, що за офіційними статистичними даними частка організованої роздрібної торгівлі у загальному обсязі роздрібного товарообороту становить 55–60%, а неорганізованої, відповідно – 40–45%. При цьому на продовольчому ринку частка неорганізованої роздрібної торгівлі сягає 70%.

6. Розроблено модель формування антимонопольно-конкурентної політики держави та механізмів їх реалізації, що передбачає впровадження комплексу правових, організаційно-функціональних, інформаційно-аналітичних, контрольних і соціальних заходів на всіх рівнях антимонопольного регулювання з урахуванням особливостей роздрібної торгівлі продовольчими товарами та необхідності забезпечення продовольчої безпеки населення і побудована на засадах принципу від складного до простого з урахуванням глобальних викликів та галузевих особливостей.

7. Рекомендовано шляхи з удосконалення організаційно-правового механізму антимонопольного регулювання товарних ринків, а саме запропоновано об'єднати: 1) групу законів, що регулюють рівень монополізації та організаційно-правові засади контролю за дотриманням антимонопольно-конкурентної політики, у Кодекс законів з антимонопольно-конкурентного регулювання в Україні; 2) основні положення законів, що визначають засади контролю якості товарів та захисту прав споживачів в одному нормативному документі – Законі України «Про захист прав споживачів та якість продукції, товарів та послуг в Україні».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, електронні видання та наукові періодичні видання інших держав:

1. Марков Б.М. Антимонопольне регулювання: зарубіжний досвід та межі його адаптації до реалій України / Б.М. Марков // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

2. Марков Б.М. Концепції конкурентоспроможності економічних систем як основа антимонопольного регулювання / Б.М. Марков // Ефективна економіка. – 2012. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

3. Марков Б.М. Методичні засади управління конкурентоспроможністю виробів та підприємств / Б.М. Марков // Академічний огляд. – 2012. – № 2 (37). – С. 121–128.

4. Markov B.M. Specificity and peculiarities of monopolization of modern foodstuffs retail trade market in Ukraine / B.M.Markov // Nauka i studia. – 2014. – № 1(111). – P. 61–72.

Статті у наукових фахових виданнях:

5. Марков Б.М. Аналіз ринку роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні / Б.М. Марков // Івестиції: практика та досвід. – 2014. – № 5. – С. 91–96.

6. Марков Б.М. Антимонопольне регулювання в Україні: сучасний стан та напрями удосконалення / Б.М. Марков // Механізми державного управління економікою України: зб. наук. праць Донецького державного ун-ту управління. – Донецьк: ДонДУУ, 2013. – Вип. 275, Т. XIV. – С. 264–272.

7. Марков Б.М. Теоретичні засади розвитку торговельних мереж у роздрібній торгівлі України / Б.М. Марков // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – Вип. 2. – 2013. – С. 29–33.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Марков Б.М. Антимонопольне регулювання в Україні / Б.М. Марков // тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкового середовища»], (м. Дніпропетровськ, 20 березня – 5 квітня 2012 р.). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – С. 177–180.

9. Марков Б.М. Антимонопольне регулювання роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні / Б.М. Марков // тези доповідей IV Міжнар. науково-практичної конференції [«Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств»], (м. Дніпропетровськ, 28 березня, 2013 р.). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2013. – С. 266–267.

10. Марков Б.М. К вопросам о формировании концепции и стратегии маркетинга в сфере розничной торговли / Б.М. Марков // материалы XVIII Международной научно-практической конференции [«Определение вектора развития экономических наук в XXI веке: вызовы и решения»], (г. Санкт-Петербург, 15 февраля, 2014 г.). – СПб.: Центр экономических исследований, 2014. – С. 56–59.

11. Марков Б.М. Методи досліджень розничної торгівлі: зарубіжний досвід / Б.М. Марков // тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції [«Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології»], (м. Дніпропетровськ, 12 квітня 2014 р.). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. – С. 43–45.

12. Марков Б.М. Особенности контроля монопольного положения в сфере розничной торговли / Б.М. Марков // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні підсумки 2013 року: проблеми, перспективи,

ефективність»], (м. Одеса, 13–14 грудня 2013 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. Якубовський; ОНУ імені І.І. Мечнікова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 80–82.

13. Марков Б.М. Розвиток стратегії маркетингу в роздрібній торгівлі / Б.М. Марков // матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції [«Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів»], (м. Львів, 28 лютого 2014 р.) – Вид-во Львівської комерційної академії, 2014. – С. 113–115.

14. Марков Б.М. Сутність і причини виникнення монополій / Б.М. Марков // тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції [«Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології»], (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2012 р.). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – С. 48–52.

15. Марков Б.М. Стратегія формування торговельних мереж у роздрібній торгівлі продовольчими товарами / Б.М. Марков // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Розвиток форм та методів сучасного менеджменту в мовах глобалізації»], (м. Дніпропетровськ, 25–27 березня 2013 р.). – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2013.– С. 23–24.

АНОТАЦІЯ

Марков Б.М. Антимонопольне регулювання в сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Приватний вищий навчальний заклад «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля». – Дніпропетровськ, 2014.

Дисертацію присвячено науковому обґрунтуванню теоретичних і методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення напрямів антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні. Сформульовано основні теоретико-методичні засади регулювання рівня монополізму у сфері торговельної діяльності. Проаналізовано сучасний стан антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні та у світі. Розроблено напрями удосконалення антимонопольного регулювання в сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами в Україні. Запропоновано комплексний підхід до формування інститутів, механізмів та інструментів формування і реалізації антимонопольної політики держави у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами на засадах постійного моніторингу і удосконалення правового забезпечення з урахуванням як факторів розвитку зовнішньої і внутрішньої конкуренції, так і факторів продовольчої безпеки.

Ключові слова: конкуренція, монополія, монополізм, роздрібна торгівля, антимонопольне регулювання, продовольчі товари.

АННОТАЦИЯ

Марков Б.Н. Антимонопольное регулирование в сфере розничной торговли продовольственными товарами в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Частное высшее учебное заведение «Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля» – Днепропетровск, 2014.

Диссертация посвящена научному обоснованию теоретических и методических основ, а также разработке практических рекомендаций по совершенствованию антимонопольного регулирования в сфере розничной торговли продовольственными товарами в Украине.

В работе сформулированы основные теоретико-методические основы регулирования уровня монополизма в сфере торговой деятельности. Раскрыта экономическая сущность основных понятий конкурентной экономики, а также уточнены определения терминов «конкуренция в розничной торговле», «монополия в розничной торговле», «монополизм в розничной торговле», «антимонопольное регулирование в розничной торговле». Определены основные принципы, обеспечивающие конкурентоспособность на рынке розничной торговли, к перечню которых добавлены принципы прозрачности, социальной справедливости и экономической целесообразности.

Определено, что современное состояние отечественной розничной торговли характеризуется развитием новых объединений торговых предприятий – торговых сетей. Раскрыты особенности методики расчета основных показателей, характеризующих товарные и географические границы розничного рынка. В связи с этим предложено рассчитывать такие показатели, как уровень розничной насыщенности, индекс розничной насыщенности и индекс конкурентной стабильности, которые характеризуют обеспеченность района товарами и указывают на необходимость вмешательства органов антимонопольного комитета в работу торговых предприятий на отдельных территориях.

Анализ институционального обеспечения антимонопольного регулирования в Украине показал, что в стране в основном создана правовая база и соответствующие государственные институты, которые обеспечивают проведение антимонопольной политики государства. Определено, что в Украине отсутствует единый подход к формированию объективной информации об участниках рынка розничной торговли и объемах их деятельности. Так, по данным официальной статистики доля организованной розничной торговли в общем объеме розничного товарооборота составляет 55–60%, а на рынки, соответственно, приходится 40–45%. При этом на продовольственном рынке доля неорганизованной розничной торговли достигает 70%. Противоречивость, а иногда и отсутствие такой информации приводит к искажению реальных данных об уровне концентрации участников рынка в данной сфере экономической деятельности, развития конкурентной среды и наличии признаков монополизма.

Определено, что формирование антимонопольно-конкурентной политики государства предусматривает системное внедрение комплекса организационных,

правовых, экономических, административных, финансовых и социальных мероприятий на всех уровнях государственного регулирования и механизмов их реализации, разработанных с учетом особенностей отдельных отраслей и сфер товарного рынка. Предложен комплексный подход к формированию институтов, механизмов и инструментов реализации антимонопольной политики государства в сфере розничной торговли продовольственными товарами на основе постоянного мониторинга и совершенствования правового обеспечения с учетом факторов внешней и внутренней конкуренции, а также и факторов продовольственной безопасности, с учетом уровня обеспеченности населения продовольствием.

Установлено, что антимонопольное регулирование товарных рынков осуществляется значительным количеством нормативно-правовых актов различного уровня, которые требуют тщательного анализа и просмотра на предмет их необходимости. Предложено группу законов, регулирующих уровень монополизации и организационно-правовые основы контроля за соблюдением антимонопольно-конкурентной политики, объединить в Кодекс Законов Украины о антимонопольно-конкурентном регулировании, а также объединить основные положения Законов Украины, которые определяют основы контроля качества товаров, в одном нормативном документе – Законе Украины «О защите прав потребителей и качестве продукции, товаров и услуг в Украине».

Ключевые слова: антимонопольное регулирование, конкуренция, монополия, монополизм, розничная торговля, продовольственные товары.

SUMMARY

Markov B.M. Antitrust regulation of retail food products in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for obtaining candidate of economic sciences, scientific degree on specialty 08.00.03 – Economy and management of a national economy. – University «Alfred Nobel University in Dnipropetrovsk», Dnipropetrovsk, 2014.

The thesis is devoted to the scientific substantiation of theoretical and methodological framework and develop practical recommendations to improve areas of antitrust regulation in the retail food trade in Ukraine. The basic theoretical and methodological basis for the regulation of monopoly in trading activities. The current state of antitrust regulation in the retail food trade in Ukraine and in the world. Directions improvement of antimonopoly regulation of retail food products in Ukraine. An integrated approach to the formation of institutions, mechanisms and tools for creation and implementation of antitrust policy in the retail food trade through continuous monitoring and improvement of the legal provision taking into account both factors of external and internal competition and food security, given the level of availability of food.

Key words: competition, monopoly, monopoly, retail trade, antitrust regulation, food.